י״ח, ט״ו. ותכחש שרה לאמר לא צחקתי וגו׳.

כתב הרמב״ן וז״ל: וראוי שנאמר עוד כי אברהם לא גילה אותו שנאמר לו מתחלה אבל שרה אשתך יולדת לך בן וכו׳, ועיי״ש. לפענ״ד אפשר דכל הבטחה שנאמרה לו לאדם אמרינן בה שמא יגרום החטא, משא״כ אם נאמרה לנביא אין הקב״ה חוזר בו אפילו אם הלה חטא אם היתה לטובה[10], וא״כ אפשר שמן הדין אין לו לגלות משום שמא יגרום החטא, ודו״ק.

י״ח, י״ז. המכסה אני מאברהם אשר אני עשה וגו׳.

הנה בפסוקים הקודמים הציגה לנו התורה את מדת הכנסת אורחים של אברהם אבינו, ותיכף לאחר זה מפרטת התורה את מעשה סדום — שעיקר חטאם היה בהכנסת אורחים וכדלהלן פסוק כ״א בתרגום יונתן וברש״י — ותפלת אברהם להצילם, ובאמת טבע כל אדם הוא שאם הוא זהיר באיזו מצוה אז הוא מרגיש חסרון אותה מצוה אצל אחרים לעוון היותר חמור [וכגון מי שהוא זהיר בסעודה שלישית אינו יכול לסבול אם חבירו יוצא בפירות], ובפרט אברהם, שהיה סמל עמוד החסד בעולם, שכל כך חשש לזה עד שעלה בדעתו שלא לעשות את ברית המילה בפהרסיא מטעם שאולי זה יפגום במדת החסד של הקב״ה וכמו שביארתי לעיל [י״ז פ״א], וגם ביארתי שם שמטעם זה לא מסר לישמעאל ואליעזר את ציווי העקדה, ועיי״ש, ואעפ״כ מסר אברהם נפשו להתפלל עליהם עד שהוצרך כמה פעמים להקדים שלא יחר אף ד׳ עליו, והרי זה לימוד גדול בגדלות הנפש של אברהם אבינו, ודו״ק[11].

י״ח, י״ט. אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו׳.

הנה הרמב״ם [פ״א מהלכות עכו״ם הל״ג] כתב וז״ל: והיה מהלך [אברהם] וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר כו׳ עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים והודיעו ליצחק בנו, וישב יצחק מלמד ומזהיר, ויצחק הודיע ליעקב ומינהו ללמד וישב ללמד כו׳ ויעקב אבינו למד בניו כולם והבדיל לוי ומינהו ראש והושיבו בישיבה ללמד דרך השם ולשמור מצות אברהם וכו׳ עכ״ל. מדקדוק לשון הרמב״ם אנו למדים שהיה חילוק בין המינוי של אברהם ליצחק ובין המינוי של יצחק ליעקב, דאצל יצחק כתוב רק ״שהודיעו ליצחק בנו״, אבל לא מינה אברהם את יצחק שילך להשפיע על אחרים, אבל אצל יעקב כתוב ברמב״ם ״ומינהו ללמד״, וצריך עיון

10. מיוסד על דברי הרמב״ם [בהקדמתו לפיהמ״ש ד״ה והחלק השני בענין הנביא] שהקב״ה שיבטיח אומר בבשורות טובות ע״י נביא אי אפשר שלא יעשם וכו׳, ועיי״ש היטב. [וע״ע לעיל ט״ז ט״ו (בקטע הראשון) מש״כ רבינו בשם המו״נ, ולפ״ז יש לנו עוד טעם מדוע לא גילה אברהם לשרה, ודו״ק.]

11. בהזדמנות אחרת הוסיף רבינו שלפי זה אנו מבינים עוד ענין, דבאמת הלא במדרשי חז״ל ובפירושי הקדמונים מבואר שאברהם היה עוסק כל ימי חייו במדת החסד, ועל ידי מדה זו זכה לקרב אלפים ורבבות לידי עבודת השי״ת, ואעפ״כ לא מצינו שתדגיש התורה מדה זו להדיא בשום מקום בחיי אברהם חוץ מהפרשה עם המלאכים דלעיל. אמנם לפ״ז ביאר רבינו שעיקר כוונת התורה בסיפור כל ענין החסד עם המלאכים היה להראות את ההיפוך שבין מדתו של אברהם למדתם של אנשי סדום, ואעפ״כ לא מנע אברהם את עצמו מלהתפלל בשביל יצירי כפיו של הקב״ה, וכאן אנו רואים באמת את גודל מעלת החסד של אברהם אבינו, ודו״ק. [מפי השמועה.]

ובעיקר מש"כ [הרמב"ן ומהר"ש יפה] דיצא מדין ב"נ משנבדל למילה, צ"ע, דהא פסק הרמב"ם [פ"י ממלכים הל"ח] דבני קטורה נמי חייבין במילה, וא"כ ליכא למימר דבהבדלת מילה נעשה ישראל לאומה נבדלת. ואפשר דסבירא להו כדעת רש"י [סנהדרין דף נ"ט ע"ב ד"ה לרבות] דרק בני קטורה שנולדו לאברהם הם בלבד הוא דנתחייבו, וא"כ שפיר נוכל לומר שהיא הבדלת ישראל מאומות, אלא דבני קטורה לא גריעי מילידי בית דישראל שנולדו לשפחתו.

י"ז, א'. התהלך לפני והיה תמים.

איתא בנדרים [דף ל"ב ע"א]: א"ר יהודה א"ר בשעה שא"ל הקב"ה לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים אחזתו רעדה אמר שמא יש בי דבר מגונה כיון שא"ל ואתנה בריתי ביני ובינך נתקררה דעתו עכ"ל. ביאור הדברים נראה לי, דהנה איתא במסכת סנהדרין [דף פ"ט ע"ב]: א"ר יוחנן משום ר' יוסי ב"ז כו' אף הקב"ה א"ל לאברהם כו' עמוד בנסיון זה כו' קדמו שטן לדרך א"ל הנסה דבר אליך תלאה הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק וגו' א"ל אני בתומי אלך וכו' עיי"ש. והיינו שטען השטן שעל ידי העקדה יראו כל האלפים והרבבות (לשון הרמב"ם בפ"א מעכו"ם ה"ג) של בית אברהם שהחזירן לדרך האמת ע"י שגלה מדת החסד של השי"ת ושזהו רצונו יתברך, שכלל אין זה אמת — שהרי אין לך אכזריות גדולה מזו ותאבד כל מה שיגעת כל ימיך להדריכם בדרך האמת, וע"ז אמר לו אברהם אמת הוא שהצדק הוא כדברך, אבל אני בתומי אלך, דכיון שכך צוה לי ה' אף שהוא כנגד השכל אני עושה אותו[58].

ולפי"ז נראה, דגם כאן מכיון שאמר לו והיה תמים אחזתו רעדה, דמשמע שעשה איזו מצוה שיש בה חילול ה' ורק מפני ציוויו עשה זאת, והוא לא מצא בעצמו מעשה כזה ואחזתו רעדה, אבל מכיון שאמר לו ואתנה בריתי ביני ובינך נתקררה דעתו, כי יש מקום לומר שיש במעשה זה משום חילול ה', שיצוה הוא את האדם שיחבל בעצמו עד שיוכל לבוא לידי סכנה, ולפיכך אחר שנצטוה הלך ליטול עצה מבני בריתו, וחס ושלום לומר שנסתפק אם יקיים את ציווי ד' אם לאו, אלא שרצה לדעת מה תהיה דעת הבריות בקיום מצוה זו[59], דאם דעתן של בריות היא בניגוד לזה אזי יקיימנה בצנעא משום חלול ד'[60], וכדמצינו בענין שלא גילה לנעריו שהולך לשחוט את בנו אלא אמר ונשתחוה ונשובה אליכם, ואלמלי היה נשחט היה שב אליהם והיה אומר להם החלטתי שילך אל הישיבה, כלומר לישיבה של מעלה,

58. וכן ביארו סוגיא זו בקול אליהו להגר"א ז"ל ריש וירא ובערוך לנר בסנהדרין שם.

59. עיין בב"ר פרשה מ"ז אות י': אמר אברהם עד שלא מלתי היו העברים ושבים באים אצלי משמלתי אינן באין אצלי, ועיי"ש.

60. עיין בדעת זקנים ריש וירא: שחס ושלום שישאל עצה אם למול אם לאו אלא אם יעשה בצנעא או בפהרסיא כו' והיינו דכתיב בעצם היום הזה וכו', עיי"ש. [פעם אחת אמר רבינו בדרך צחות שספיקו של אברהם היה אם נחשבת מילה זו כמילה בזמנה, דמכיון שיום שלישי למילתו היה יום א' דפסח, א"כ אפשר שאסור לו למול — וכמש"כ הרשב"ץ שהביא הב"י ביו"ד [סי' רס"ח ס"ד] שאסור לימול גר ביום ה' כדי שלא יבוא יום שלישי שלו בשבת ויצטרכו לחלל עליו.].

וכמו כן היה מקיים מצות מילה בהצנע, אבל אחר שאמר לו ממרא בדבר זה אתה מבקש עצה, הלוא הוא שהצילך מכבשן האש ועשה לך כל הניסים וכו', עשה כמצותו, ולפיכך עשה זאת בפני כולם כדכתיב [י"ז פכ"ו]: בעצם היום הזה נימול אברהם וישמעאל בנו וגו'. ומכיון שעשה את זה לפי עצתו של ממרא לפיכך מיד אחרי זה העידה התורה וירא אליו ה' באלוני ממרא וגו'.

ובזה[61] יש ליישב מה שמקשים העולם הא אברהם אבינו קיים את כל התורה כולה קודם שניתנה וא"כ מדוע לא מל קודם שנצטווה, דבאמת חשש אברהם לימול מחמת החילול ה' שיצא מהדבר, וקיום מצוות התורה קודם שנצטוה אינו אלא ממדת חסידות — ובשביל זה לא רצה לסכן את כל פעולותיו, אבל מכיון שנצטוה שוב הוכרח לעשות כן ורק הסתפק אם עליו לעשותו בצנעא או בפהרסיא, ודו"ק.

י"ז, ד'. אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים.

כתב הרמב"ן וז"ל: הוא ברית המילה ואחרי הברית תהיה לאב המון גוים וב"ה אשר לו לבדו נתכנו עלילות שהקדים וצוה את אברהם לבא בבריתו קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש עכ"ל. ועיין בראב"ע [על פסוק ה'] שגם כן כתב לשון זה ממש, ופלא ששני גדולי התורה יביעו ממש בסגנון אחד. ואולי שדבר זה לקוח ממקור אחד, וצ"ע[62]. ובעיקר דברי הרמב"ן כבר כתבתי לעיל [ט"ז פט"ו] שכוונתו לומר שעל ידי הברית הובדלו ישראל משאר אומות העולם וכשיטתו בפרשת אמור [כ"ד פ"י] שכתב: כי מעת שבא אברהם בברית היו ישראלים ובגוים לא יתחשבו עכ"ל, ועיי"ש.

והנה ביבמות [דף ע"א ע"א] אמרינן שבעינן קרא לאתויי גר שמל ולא טבל שאינו יכול לאכול קרבן פסח. וכתב הרשב"א וז"ל: קשיא לי א"כ היינו עכו"ם ואע"פ שמל ה"ה כערל דהוי"ל כערבי מהול, וליתא דשאני הכא דמילתו לשם יהודית ואע"פ שלא נגמר גירותו מ"מ כבר התחיל ונכנס קצת בדת יהודית שא"צ אלא טבילה עכ"ל[63]. ודבריו צריכין ביאור, דהא עכ"פ הוא אינו יהודי וא"כ מדוע נעלה על הדעת שיוכל לאכול קרבן פסח.

ונראה שהרשב"א כיון לדברי הרמב"ן דידן, דהיינו שעל ידי המילה "נכנס קצת בדת יהודית", דהא המילה מוציאה את הגוי מכלל האומות ונעשה ישראל, אלא שלא נעשה יהודי גמור עד שטובל, ולקצת יהדות כזו כיון הרשב"א. והנה ביארתי בחידושי להלן בפרשת וילך [דברים ל"א פי"א] שבקיום הפסח היה מלבד ציווי ה' גם ענין מלכותי — מדינותי, והיינו שהיה זה חג לאומי שבו חגגו בני ישראל את זה שנעשו לעם מיוחד בפני עצמו, וביארתי לפ"ז מה שמצינו בתנ"ך

61. הוספה מפי השמועה.

62. עיין ברמב"ן מהדורת הרב שעוועל שהביא בשם ספר כסף מזוקק שצריך לגרוס ברמב"ן: וכתב ר"א [= ראב"ע] וב"ה אשר לו וכו', והיינו שהרמב"ן מעתיק לשון הראב"ע בזה.

63. ועיין עוד בטור יו"ד [סי' קכ"ד] ובמחבר [שם ס"ב] שפסקו דגר שמל ולא טבל מגעו אוסר את היין רק בשתיה אבל לא בהנאה כמו שהיה נאסר אילו היה גוי גמור נוגע ביין, ועיי"ש, ומקור הדברים הוא מהרשב"א וכמש"כ הב"י שם, וזה לשיטתו עם דבריו אלה — הוספת רבינו.